

बालश्रमिक तथा सडक बालबालिकाहरु

- कपिल लोहनी *

बालबालिकाहरु मानव सभ्यता र निरन्तरताका प्रतिक हुन्, भविष्यका कर्णधार हुन् र परिवारका शोभा र सुख पनि हुन् । तर गरिबी र अशिक्षाका कारण विकासशील राष्ट्रहरुमा यस्ता बालबालिकाहरुको जन्मदर पनि निकै बढी हुने र यिनको लालन पालन समेत राम्रोसँग गर्न नसकिने भएकोले साना साना नानीहरुलाई पनि काममा लगाउने, बालश्रम तर्फ धकेल्ने, अरुको जिम्मा लगाउने, अन्य वस्तु जसरी बेचबिखन समेत गर्ने र घरायसी भैंभगडा र कुटपिट तथा प्रताडना दिएर यिनलाई घरबाट भाग्ने स्थितिमा पुऱ्याउने काम भएका उदाहरणहरु प्रसस्त पाइन्छन् । चरम गरिबीले मानव जातीमा माया, मोह, बुद्धि, विवेक र मानवता प्रतिको सम्वेदनशीलतालाई पुरै शुन्य बनाईदिन्छ । त्यसैको फलस्वरूप आफैले जन्म दिएका शिशुलाई जन्मने बित्तिकै सुटुक्क मारिदिने वा फ्याँकीदिने, साना साना बालबालिकाहरुलाई अरुको जिम्मा लगाई दिने वा बेचिदिने, सडकमा माग्न लगाउने, असुरक्षित कामहरु गर्न प्रोत्साहित गर्ने तथा शिक्षा र आधारभूत स्वास्थ्यबाट वंचित गराउने कार्यहरु घरबाट नै शुरु हुन जान्छ ।

आज विश्वको जनसंख्या ७ अरब ८० करोड पुगिसकेको छ भने यस मध्ये १५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुको संख्या करिब २ अरब यानी २६ प्रतिशत जति छ । विश्वभरमा हाल करिब २८ करोड बालबालिकाहरु (५-१७ वर्ष उमेर समुहका) रोजगारीमा छन् भने तिनीहरु मध्ये करिब १८ करोड बालबालिकाहरु बालश्रममा जकडिएका छन् । यी मध्ये पनि करिब ९ करोड बालश्रमिकहरु निकै जोखिमपूर्ण तथा असुरक्षित कामहरु गर्न बाध्य छन् । विश्वका सबैजसा गरिब राष्ट्रहरुमा बालश्रमिकहरुको बाहुल्यता छ भने बालबालिकाको संख्या कुल जनसंख्याको एक चौथाई भन्दा बढी रहेका एशिया-प्रशान्त क्षेत्र, अफ्रिका तथा ल्याटिन अमेरिकामा बालश्रमिकहरु सबैभन्दा बढी भेटिन्छन् ।

बालश्रम भन्नाले खासगरी ५-१४ वर्ष उमेर समुहका बालबालिकाहरुले गर्न बाध्य हुनुपर्ने यस्ता कामहरु हुन् जुन कामले गर्दा बालबालिकाहरुले आफ्नो बालापनका आनन्दहरु र विद्यालयमा पढ्नबाट वञ्चित हुनुपर्दछ भने जसको कारण उनिहरु आफुमा भएका प्रतिभा र गरिमाको प्रष्फुरण गर्न असक्षम बनाइन्छन् तथा यस्ता कार्यले उनिहरुको शारीरिक र मानसिक विकासमा पनि ठुलो अवरोध खडा गरिदिन्छ । बालश्रममा पनि सबैभन्दा खराब ती कामहरुलाई मानिन्छ, जुन कामहरुको लागि बालबालिकाहरुले आफ्ना अभिभावकहरुबाट टाढा रहनु पर्छ, दासताको शिकार हुनुपर्छ, खतरनाक र अस्वस्थकर वातावरणमा काम गर्नुपर्दछ, तथा ठुला शहरका सडकहरुमा निकै कम उमेरमा नै चाहार्नु पर्दछ । बालश्रममा संलग्न बालिकाहरु अन्य बालकहरु भन्दा बढ्ता जोखिममा पर्ने गर्दछन् किनकी उनिहरु शारीरिक हिसाबले कमजोर

हुनुका साथै उनिहरु यौन शोषणको शिकार हुने सम्भावना पनि निकै प्रबल हुन्छ। घरेलु काम तथा कृषि व्यवसायमा बालिकाहरुको संलग्नता छोरा मान्छेहरुको भन्दा बढी हुने गर्दछ।

बालश्रम र बाल रोजगारीमा धेरै भिन्नता छ। घरको कमजोर आर्थिक स्थितिले गर्दा धेरै बालबालिकाहरुले सानै उमेर देखि आफ्ना अभिभावकहरुलाई सानातिना आम्दानीका कामहरुमा सघाउनु पर्ने हुन्छ। आफ्ना अभिभावकहरुलाई घर तथा साना व्यवसाय जस्तै गाईवस्तु चराउन, खेतवारीमा काम गर्न, घरपरिवारले चलाएका चिया, खाजा वा किराना पसलमा सघाउन, सडकमा सागसब्जी बेच्न, बालुवा, गिट्टी जम्मा गरेर विक्री गर्न र विद्यालयको अध्ययन नबिग्रने गरी विद्यालय बिदा हुँदा वा विद्यालयबाट फर्केर आइसकेको समयमा गरिने केही सानातिना आयमूलक सुरक्षित कामकाजहरु भने बालश्रममा गनिँदैनन्। वरु यस्ता कामहरुले त बालबालिकाहरुको मानसिक विकास र परिवारको खर्च धान्नमा पनि मद्दत पुऱ्याउँछन् र सानै देखि उनिहरुमा सुरक्षित आयमूलक व्यवसाय प्रति एक प्रकारको आकर्षण पैदा हुन्छ र गलत काम तर्फ लाग्न दुरुत्साहित पनि गर्छ।

यी वाहेक दक्षिण एशियामा निस्कृय बालबालिकाहरु जो न त विद्यालयमा पढ्न जान्छन् न कुनै काम नै गर्छन्, तिनको संख्या र अनुपात पनि ठुलै छ। त्यस्तै कामकाजमा लागेका बालबालिकाहरुको विद्यालय जाने वा घरैमा अध्ययन गर्ने प्रवृत्ति पनि त्यति धेरै देखिएको छैन किनकी कामकाज गर्ने बानी बसेपछि शिक्षामा त्यति ध्यान जाँदैन। त्यसैले निकै थोरै बालबालिकाहरुले मात्र कामकाज र शिक्षा दुवैलाई निरन्तरता दिने गरेका छन् भने दक्षिण एशियामा विद्यालय नजाने बालबालिकाको संख्या पनि निकै धेरै छ।

बालश्रमलाई परिभाषित गर्ने मुल कढिको रुपमा बालबालिकाहरुले श्रम गर्नु पर्ने खास कारण, कुन उमेरमा कस्तो प्रकारको काम गर्न लगाइएको छ र काम गर्ने ठाउँको वातावरण कस्तो छ, काम गर्ने समय दिनमा कति घण्टाको हुन्छ तथा यो कत्तिको खतरनाक वा जटिल छ भन्ने कुरालाई लिन सकिन्छ। विकसित वा अविकसित विभिन्न देशका धनाढ्य र बालश्रम विरोधी ठुला संस्थाहरुमा समेत उन्दा परिस्यन कार्पेटहरु ओछ्याइएको हुन्छ। हातले बुनिएका महंगा र उन्दा जति पनि यस्ता गलैँचाहरु हुन्छन् ती सबै बालश्रमिकहरुले नै बुनेका हुन्छन् किनकी साना र छरिता औँलाहरुले बुनेका गलैँचाहरु मात्र सबैभन्दा उत्कृष्ट हुन्छन् र त्यस्ता औँला साना बालबालिकाहरुको मात्र हुन्छन्। यो एउटा उदाहरण मात्र हो।

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन (आइएलओ) को केही वर्ष अघिको एक अध्ययनले दक्षिण एशियामा ५ देखि १७ वर्ष उमेरका बालश्रममा संलग्न बालबालिकाहरुको संख्या भण्डै १ करोड ७० लाख भएको देखाएको छ र ती मध्ये पनि १ करोड ५० लाख त ५-१४ वर्ष समुहका बालबालिकाहरु छन्। यस अध्ययन अनुसार दक्षिण एशियाका आठ राष्ट्रहरु मध्ये सबैभन्दा बढी बालश्रमिकहरु भएका मुलुकहरुमा भारत, वंगलादेश र पाकिस्तान पछि नेपाल चौथो नम्बरमा पर्छ जहाँ करिब २० लाख बालश्रमिकहरु कार्यरत छन् र ती मध्ये पनि करिब ३० प्रतिशत अति नै खतरापूर्ण काममा संलग्न छन् तथा यस्ता खतरापूर्ण काम गर्ने कुल

बालबालिका मध्ये ६० प्रतिशत बालिकाहरु छन् । जनसंख्याको हिसाबले नेपालका बालबालिकाहरु सबैभन्दा खतरामा छन् किनभने यहाँका बालश्रमिकहरुको यो तथ्यांक हाम्रा ५-१७ वर्ष समुहका बालबालिकाहरुको कुल जनसंख्याको भण्डै एक चौथाई हुन आउँछ । प्रत्येक वर्ष नेपालमा बालश्रमिकहरुको संख्या घट्दो क्रममा भएता पनि हालको यो संख्या निकै ठुलो र कहाली लाग्दो नै हो ।

ठुलो परिवार, पारिवारिक झैँझगडा, अभिभावकहरु मध्ये कसैको मृत्यु, पारपाचुके वा अन्य कारणले गर्दा आमा वा बुवाको अर्को विवाह, परिवारमा आर्थिक विपन्नता तथा ऋणको भार, मदिरा, जुवा तथा अन्य कुलतका कारण हुने घरायसी किचलो, घर-परिवार, टोल-छिमेक वा विद्यालयमा हुने विभिन्न प्रकारका हिंसात्मक परिस्थिति, कुलत, उक्साहट, प्रलोभन, प्राकृतिक प्रकोप, राजनैतिक हिंसा र सशस्त्र द्वन्द्व आदिका कारण धेरै बालबालिकाहरु बालश्रममा लाग्न वा घर छाड्न वा घरबाट भाग्न बाध्य हुन जान्छन् । कैयन् अभिभावकहरुले त बाध्यतावश वा आफैँ कुलतमा फँसेका कारण आफ्ना बालबालिकाहरुलाई ईटा भट्टा, विभिन्न खतरनाक खानीहरु, वेश्यावृत्तिमा लाग्न र सडकमा माग्न समेत पठाउँछन् । यस्तै परिस्थितिबाट सडक बालबालिकाहरुको कारुणीक जीवनको शुरुवात हुन थाल्दछ ।

विकसित राष्ट्रहरुमा समेत सडक बालबालिकाहरु ठुलै संख्यामा भेटिन्छन् र खासगरी एकल अभिभावकहरुबाट घर निकालामा परेका कैयन् बालबालिकाहरु सडकमा जिउन बाध्य हुन्छन् । सडक बालबालिकाहरु युरोपमा अठारौँ शताब्दीमा पनि हजारौँको संख्यामा हुन्थे । प्रथम र दोश्रो विश्व युद्धले पनि धेरै बालबालिकाहरुलाई विचल्लीमा पारेर सडकमा जिउन बाध्य बनाएको थियो ।

सडक बालबालिकाहरुको संख्या घट्बढ भइराख्ने भएकोले आधिकारिक गणना हुँदैन तर विभिन्न सरकारी र गैह्र सरकारी निकायहरुले गर्ने आंकडाको आधारमा यिनको संख्याको यकिन गर्ने गरिन्छ र हाल विश्वमा करिब १५ करोड सडक बालबालिका भएको अनुमान गरिएको छ । त्यस्तै नेपालमा सडक बालबालिकाको संख्या करिब ५,००० भएको अनुमान गरिएको छ भने यी मध्ये करिब १,५०० जना राजधानीका सडकहरुमा बस्दछन् । सडक बालबालिका भन्ने वित्तिकै सडकमा नै बस्ने बालबालिका भन्ने मात्र होइन । घरपरिवारमा नै बसेर दिनहुँ सडकमा चाहार्ने र आफ्ना घरबार छोडेर शहरको कोलाहलमा आएर दुख, अन्योल र शोषणको दलदलमा रुमल्लिन बाध्य भएका सबै बालबालिकाहरु यो वर्गमा पर्दछन् । तर कैयन सडक बालबालिकाका अभिभावकहरु समेत सडक मै बास गरिरहेका भेटिन्छन् । कैयन् मुलुकहरुमा बालबालिकाहरुको अपहरण र चोरी गर्ने तथा तस्करी गर्ने र सडक बालबालिकाहरुलाई यस्ता संगठित गिरोहहरुले पालेर माग्ने, चोर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय सिमानामा लागु औषध तथा अन्य वस्तु तस्करी गर्ने, यौन व्यवसायमा लगाउने तथा अन्य खतरनाक कार्यहरुमा प्रयोग समेत गरिरहेका हुन्छन् । कैयन् मुलुकका आपराधिक गिरोहहरुले त कति यस्ता बालबालिकाहरुलाई जानी

जानी विकलाङ्ग बनाएर समेत सडकमा माग्न पठाउँछन् । यति सम्म कि यस्ता उमेरका बालबालिकाहरुलाई सैन्य दस्ताको रुपमा पनि भर्ती गरिन्छ ।

समग्रमा सडकमा भौतारिएर हिँड्ने र बस्ने, चोरी तथा अन्य सानातिना अपराध गरेर गुजारा चलाउने, फोहरमा काम लाग्ने सामान संकलन गर्ने, जुत्तामा पालिस लगाउने, धार्मिक स्थलमा फुल तथा पुजाका सामान बेच्ने, पानी तथा अखवारहरु बेच्दै हिँड्ने, रेल र बस विसौनी तथा व्यापारिक स्थलहरुमा भारी बोक्ने, होटलमा भाँडा माभ्ने र अन्य सफाईका काम गर्ने, मागेर खाने, यौन व्यवसाय र लागु औषध ओसार पसारमा लाग्न बाध्य बनाइने आदि सबै घरबारविहिन, परिवारबाट छुट्टिएका, तथा विद्यालय जानबाट बञ्चित कुपोषणका शिकार र न्यूनतम स्वास्थ्य र सरसफाई समेत नपाउने बालबालिकाहरु सडक बालबालिका हुन् । कैयन् सडक बालबालिकाहरु खासगरी नेपाल-भारत सिमाको नजिकका शहरहरुबाट अवसर र गाँस-बासको खोजीमा भारत तर्फ पनि जाने गर्दछन् वा लगिन्छन् । मेघालयको कोइलाखानीमा मात्र करिब ७०,००० बाल मजदुरहरु जमिन मुनिका निकै गहिरा र साँघुरा तथा खतरनाक सुरुडहरुमा विना कुनै सुरक्षा कवच र सुविधा काम गरिरहेका छन् भने ती मध्ये कैयन् नेपालबाट लिएका बालकहरु छन् । वर्षेनी पुरिएर, निसारिसिएर र स्वास्थ्यमा जटिल समस्याहरु देखा परेर धेरै बालश्रमिकहरुको अकाल मृत्यु हुन्छ ।

शुरुमा विभिन्न कारणवश घर छोडेर शहरहरुमा पुग्दा यस्ता बालबालिकाहरुको कतै जाने वा कसैसँग मद्दत लिने ठाउँ हुँदैन । उनीहरु सडकमा नै बस्न र सुत्न तथा अरुले फ्याँकेका तथा दिएका जुठो खाना खाएर पेट भर्न नै बाध्य हुन्छन् । यिनीहरुलाई माया गर्ने वा आश्रय, खाना र लत्ता-कपडा दिने कोही हुँदैन । सडकका चिसा पेटिमा विछौना वा ओढ्ने विना नै बस्न र सुत्न बाध्य यिनीहरुलाई घरमा जति नै गरिवी भए पनि तातो माड खान पाएको र परिवारको थोरै भएपनि ममता पाएका क्षणहरुको कति सम्झना आउँदो हो । तर बिस्तारै अन्य सडक बालबालिकाहरुसँगको संगतले यिनीहरु मध्ये कैयन् खराब कामहरुमा टाठाबाठा हुँदै जान्छन् र फोहरी तथा छाडा भएर हिँड्ने, चोर्ने, लुट्ने र लागु पदार्थ ओसार पसार गर्ने जस्ता अपराधहरुमा संलग्न हुन थाल्दछन् । यस्ता काममा लाग्न यिनीहरुलाई विभिन्न प्रकारका खराब गिरोहहरु र सडकमा नै हुर्केका सडकयुवाहरुले पनि प्रयोग गर्दछन् भने बालिका मात्र होइन बालकहरु समेत यौन दुराचारको शिकार हुन पुग्दछन् । अभिभावकको निगरानी नभएका यी बालबालिकाहरु चुरोट, रक्सी र डेन्ड्राइट तथा अन्य लागु पदार्थको नशामा डुब्न थाले पछि भनै सम्वेदनशील हुँदै जान्छन् । दुई चार पैसा कमाएर पेट पाल्न यी सडक बालबालिकाहरुले फोहरमैला खोताले देखि लिएर आर्यघाटमा शवको दाहसंस्कार गर्दा फालिएका कपडा, लुगाफाटा, डढेका काठ-दाउरा र नदीमा चढाइएका पैसा र सुनका प्रतिमाहरु समेत खोज्ने र बेच्ने गर्दछन् । यिनीहरुको यस्तो कामबाट संकलन भएका वस्तु खरिद गर्नेहरुले पनि यिनलाई निकै शोषण गर्दछन् भने पैसा तिरेर कुनै दोकानमा खाना खान जाँदा समेत “खाते” भनेर यिनलाई सबैले हेला गर्दछन् । कैयन् सडक बालबालिकाहरु विभिन्न आरोपहरुका कारण प्रहरीको प्रताडना सहन बाध्य हुन्छन् भने कैयन्ले त कारागारको सजाय नै पनि भोग्नु पर्ने

हुन्छ । आफु जस्तै अन्य बालबालिका सफा पोशाक लगाएर ब्यागमा पुस्तकहरु बोकेर विद्यालय जान लागेको देखेर यिनीहरु निकै कल्पिन्छन् पनि ।

विक्रम सम्वत् २०२६ सालमा स्व. खगेन्द्रबहादुर बस्नेतको अगुवाईमा नेपाल अपांग संघको स्थापना भएको थियो । समाजमा भएका अपांग व्यक्तिहरुलाई आर्थिक-सामाजिक रुपान्तरणका साथ आत्मनिर्भर बनाउने र नयाँ जीवन प्रदान गर्ने उद्देश्यले खुलेको यस संस्थाले सोही साल तिर काठमाडौँको वानेश्वरमा सडक बालबालिकाहरुको लागि एउटा आश्रय स्थल सञ्चालनमा ल्याएको थियो । विभिन्न शहरका सडकहरुबाट बालबालिकाहरुलाई ल्याएर सो आश्रय स्थलमा बस्न र खान दिई उनिहरुलाई विभिन्न प्रकारका तालिम दिई पुनर्स्थापना गर्ने उद्देश्य यस संस्थाको भएता पनि यसरी ल्याइएका मध्ये अधिकांश बालबालिका त्यहाँबाट केही दिनमा नै भाग्न थाले । पछि यसरी भाग्नको कारण वारे अध्ययन गर्दा त्यतिबेलाको हिप्पी युगमा उनिहरुलाई विभिन्न खाले दुर्व्यसनको आदत बसिसकेको तथा सडकमा हुँदा उनिहरुको आमदानी निकै राम्रो हुने भएकाले यसरी आश्रय स्थलमा बस्ने र खाने सुविधाले भन्दा पनि सडकको छाडा र खुल्लापनाको जीवनले उनिहरुलाई बढी मोहित बनाएको रहेछ । तर आजको समयमा भने कैयन् यस्ता सडक बालबालिकाहरु विभिन्न सामाजिक संस्थाहरुको पहलमा खुशीका साथ नयाँ जीवनको थालनीमा व्यस्त छन् भने अझै धेरैका लागि यस्ता अवसरहरु आउन बाँकी नै छ ।

नेपालमा आएका विभिन्न चरणका राजनैतिक परिवर्तन पश्चात पनि आजसम्म बालबालिकाहरुको हितका लागि राष्ट्रिय आयोग बन्न सकेको छैन न नै कुनै ठोस नीति बनेको छ । बदलिँदो समयको साथ साथै बाल मन्दिरहरुको संरचनालाई पनि परिमार्जित गरेर यिनलाई अझै बढी बाल मैत्री बनाउँदै जाने बेला भइसकेको छ । यस्ता विषयहरुमा सरकारले छिट्टै आवश्यक पहल गर्नु जरुरी छ ।

हाल आएर धेरै गैह्रसरकारी संस्थाहरु गरिवी, अशिक्षा, घरेलु हिंसा, राजनैतिक हिंसा, सशस्त्र द्वन्द्व, भेदभाव, प्राकृतिक प्रकोप वा अन्य आर्थिक-सामाजिक कारणले अनाथ भई सडकमा पुगेका बालबालिकाहरुको उद्धार तथा शिक्षा र रेखदेखका लागि खुलेका छन् । त्यस्तै सरकारले पनि अनाथ बालबालिकाहरुलाई सडकमा बस्न र त्यस्ता काम गर्न रोक लगाएको छ । तर के यो सब मात्र काफी छ त ? यस्तो परिस्थितिको सिर्जना हुने मूल कारणहरु के के हुन् तथा यस्ता हजारौँ बालबालिकाहरुको लालन पालन तथा शिक्षा र तालिममा वर्षेनी कति रकम खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ होला ? यस्ता विषयमा गहन अध्ययन गरेर एक गुरुयोजना नै तयार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

चाहे बालश्रमको समस्या होस् वा सडक बालबालिकाहरुको, यो सबको मुख्य कारक तत्व भने गरिवी नै हो । गरिवी सँगै अशिक्षा, घरेलु हिंसा तथा विद्यालयको बोझ समेतले बालबालिकाहरु बालश्रममा होमिन वा घर छाडेर ठुला शहरका सडकमा पुग्न बाध्य बनाइन्छन् । ती मध्ये निकै कमले मात्र घर धन्दाको काम, गाडीको खलासीको काम, भारी बोक्ने, वा होटलको काम

गर्ने जस्तासम्मका कम जोखिम र निम्न स्तरका काम पाउलान्, नत्र बाँकी सबै विना काम सडकमा भौँतारिन नै वाध्य हुन्छन् ।

जबसम्म हामीले हाम्रा गरिवीको रेखा मुनी रहेका जनताको जीवनस्तर उकास्ने ठोस कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न र शिक्षाको ज्योति फैलाउन सक्तैनौं, यस्ता अस्थायी उपायहरुले मात्र कुनै सिप लाग्दैन । गरिवी कम गर्ने एउटा अति नै प्रभावकारी माध्यम भनेको गाउँ गाउँमा कृषिमा आधारित लघु उद्यमहरुको विकास, तालिम, बजार व्यवस्थापन तथा लघु उद्यम कर्जा र वित्तिय व्यवस्थापन हुन् । यसका साथै वित्तिय साक्षरता र लघु उद्यममा घर परिवारका सबै सदस्यहरुलाई सामेल गर्नु अति जरुरी छ । यस्ता कार्यहरुमा स्थानीय सरकार र लघुवित्त तथा सहकारी संस्थाहरुको पनि ठुलो भूमिका रहन्छ । त्यस्तै सरकारका साथै सबै पक्षहरुले गाउँ गाउँ र टोल टोलबाट सामाजिक बिकृतिहरु हटाउन ठुलो योगदान गर्नु पर्ने हुन्छ ताकी घरायसी हिंशा र अशान्तिका कारण बालबालिकाहरु घरबाट पलायन हुन नपरोस् ।

हाल जति पनि सडक बालबालिकाहरु विभिन्न आश्रय स्थलहरुमा छन्, तिनको उचित व्यवस्थापनको निम्ति तिनलाई हाल हेरचाह गरिरहेका सामाजिक संस्थाहरुले उचित परामर्श, तालिम तथा विद्यालयको शिक्षाका साथै अलिक ठुला भइसकेकाहरुलाई प्राविधिक तथा अन्य दिगो आयमूलक द्रुत शिक्षा र तालिम दिएर घरजम गराई विभिन्न खालका इलममा लागेर आफ्नो र आफ्नो परिवारलाई राम्ररी पाल्न सक्ने बनाउन सक्नु पर्दछ । सडकबाट उध्दार भएर शिक्षित तथा प्रशिक्षित भएका युवाहरुको सक्रियताबाट पनि सडक बालबालिकाहरुलाई उध्दार गर्न र उनिहरुको संख्या घटाउन मद्दत पुग्दछ । कैयन् यस्ता पुर्व सडक बालबालिकाहरु हाल विभिन्न सामाजिक संस्थाहरुसँग आवद्ध भएर बालश्रम उन्मुलन र सडक बालबालिकाहरुको उध्दार र पुनर्स्थापनामा पनि लागि रहेका छन् । सरकारले भन्दा पनि विभिन्न गैह्र सरकारी सामाजिक संस्थाहरुले नै यस्ता कामहरु दिगो र प्रभावकारी तवरले गर्न सक्ने भएकोले यसमा सरकारको भूमिका नीति निर्माता, आर्थिक सहयोगी, सहजकर्ता, अनुगमनकर्ता र बाल अधिकारको संरक्षकको रुपमा मात्र हुनु उत्तम हुन्छ ।

* लेखक विकास अर्थशास्त्री र पुर्वबैंकर तथा नेपाल एकल व्यक्तित्व समाजका अध्यक्ष समेत हुन् ।

२०७७ साल पुस ३ गते